

Duba Ernő–Fodor Gábor

Egy karrier Vámbéry Ármin árnyékában: Elek Jónás, vagyis Ömer Feridún kalandos élete

A *Budapesti Közlöny* 1928. augusztus 8-i számát lapozgatva egy mára már talányos hírbe botlik az olvasó: a felhívás szerint az 1851-ben Füzesgyarmaton (ma Hontfüzesgyarmat, Hontianska Vrbica, Szlovákia) született Elek Jónás budapesti nyelvtanár halottá nyilvánításának megindítását kéri egykori felesége, Elek Jónásné (született Komjáthy Gizella). A Törökországban eltűnt Elek Jónás, vagyis Ömer Feridún élettörténetéről mindeddig csak mozaikszerű információk álltak a korszak iránt érdeklődő kutatók rendelkezésére, és azok is főleg a Keleti Kereskedelmi Akadémián vállalt feladatával voltak kapcsolatosak. De miként lett egy református zsellér fiából először szabósegéd, majd konstantinápolyi csillagjós, végül dervis és török–perzsa nyelvoktató, aki később oszmán–törökre fordította Vörösmarty Mihály Szózatát? Valóban meghalt 1928-ban vagy sem? A következőkben újságcikkek, visszaemlékezések és levéltári források alapján próbáljuk megrajzolni ennek a nem mindennapi embernek a kalandos életét, akit végül jeltelen sírba fektettek, Isztambul valamelyik gazos temetőjében.

A gyermekkor

Elek Jónás 1851. október 29-én született Füzesgyarmaton egy református családba, ifj. Elek János zsellér és Bukó Mária első gyermekeként. János, Mária és Katalin nevű testvérei még igen fiatalon elhunytak. Egyedül az 1858-ban született, szintén János nevű testvére érte meg a felnőttkort. Apja még 1857 végén aszkóiban (azonosítatlan, sorvadással járó betegségben), anyja pedig 1871-ben tífuszban halt meg, így Elek 19 évesen árva lett az akkor 14 éves testvérével együtt. Gyermekkoráról csupán töredékes információink vannak, ezek is leginkább az 1890-es évek elején vele készült riportokból, illetve Szathmáry György újságírónak, a *Fővárosi Lapok* tudósítójának átadott, de azóta elveszett emlékirata töredékeiből rakhatók össze. A Vámbéry Ármin saját gyermekkorát leíró visszaemlékezéseihez kísértetiesen hasonló sorokban Elek magát különc, „tudós” gyermeknek írta le, de az írásban visszaköszönnek későbbi arab, perzsa és oszmán–török nyelvű olvasmányainak szóvirágai is: „Füzes-Gyarmathon a falun kívül a szőlők alatt van a házunk, s ha néha elvegyültem a falubeli gye-

rekek közé, olyan valék, mint a fehér veréb a tarka verebek között: a sors már akkor mindenütt utánam lappangott s ha más csínt nem tehetett: rám huszította a falu neveletlenebb gyerekeit. Egyik tudósna hitt, a másik szentnek csúfolt, mert hogy a káromkodás egy nyomorult betegség, azt ővelők nem olyan könnyű elhíttetni, mint arra megtanítani, sőt még rám is ragadt belőle. ... De hát tudtam is én még akkor, hogy miért forognak, hisz földmivelőnek a földet kell szántani, nem, mint a csillagászok, kik az eget szántják. Hogy néha az ekém az égnek fordult, arról nem tehetek. A falu bölcsei ugyan megjövendőlték, hogy a régi bőrömbe nem fogok megmaradni. A jövendőlés dicsérőleg is így hangzott: nem lesz ebből még mesterember sem, nemhogy szántóvető legyen, ha csak valami úrnak be nem válik, mert épen olyan képtelen a paraszti munkára, mint aki királynak született.”¹ Akármennyire is alkalmatlannak tartották a munkára, édesapja halála után kénytelen volt pénzt keresni, ezért napszámosnak állt egy Fehér Miklós nevű lévai szíj- vagy kocsigyártó szőlőskertjében, aki munkájáért „napjára 40 krajczárt és 3-szor pálinkát” fizetett. Elek visszaemlékezései szerint Fehér felismerte a tehetségét, így maga mellé vette inasnak, miközben a taníttatására is áldozott. Anyja halála után, 1871–1873 között pedig testvérével együtt Weisz Ignác szabómester mellett dolgozott, ahol kitanulta a mellénykészítés csínját-bínját, így a következő években nagyobb magyar városokban vállalt alkalmi szabómunkákat, vagy ahogy ő maga fogalmazott, „egyik sarokból a másikba hányódott-vetődött vándorlegény” lett.

Új élet Konstantinápolyban

Hogy Elek Jónás pontosan mikor és miért került az Oszmán Birodalom fővárosába, arra vonatkozóan eltérő adataink vannak. Egyes feltételezések szerint már az 1870-es évek közepén ott találjuk, más információk szerint 28 évesen, tehát az 1870-es évek végén tette meg gyalogszerrel a közel másfél ezer kilométeres utat. Választásában minden bizonnyal szerepet játszott az akkor már világhírnévre szert tett Vámbéry Ármin története, aki szintén koldusszegény legényként érkezett a török fővárosba, majd egy évtizeddel később már „sánta dervisként” a nyugati világ ünnepeit csillaga és a konstantinápolyi elit bizalmasa volt. A Kelet kapuja sok nincstelen hazánkfiát csábította jobb élet és biztos munka reményében, de ahogy előtte sokaknak, úgy Eleknek is kijutott az éhezésből és a nyomorból. Az első időszakban alkalmi munkákból próbálta eltartani magát, később különösége a csillagjósolás felé vitte, így egy asztrológus segédjének állt, de nyomora ettől még inkább nőtt.² Annyi bizonyos, hogy a konstantinápolyi magyarok által az 1879-es szegedi árvíz károsultjainak rendezett gyűjtésen a támogatók között

---

¹ Réthy László, Egy magyar mohamedán Stambulban. *Ethnographia* 1 (1890) 110–113.

² Tóth Béla, Török magyarok, magyar törökök. *Budapesti Hírlap* 1885. november 8., 1–3.

1. kép. Az Özbek tekke épülete. Fotó: Fodor Gábor

már feltűnt a neve, így szerény anyagi helyzete dacára hazafias érzülete mit sem változott – ahogy azt később is számtalanszor bizonyította.³ Végül az 1877-ben a Corvinák visszaszolgáltatása végett Budára utazó török küldöttség vezetője, a magyarbarát Szulejmán efendi vette szárnyai alá, aki az isztambuli Csagatáj vagy más néven Buharai Özbek *tekke* sejkje, vagyis a derviskolostor vezetője volt. A 17. században alapított és a Kék mecset melletti egykori Hippodrom (ma Atmeydanı) alatti utcában fekvő kolostor ismert volt arról, hogy kapuja mindig nyitva állt a szegények előtt, és rendszeresen adtak ingyen ételt a rászorulóknak. Elek Jónás kezdetben itt is vincellérként dolgozott, de későbbi levelei alapján állítólag Szulejmán felismerte a benne rejlő tehetséget, így a nappali kapálás után esténként törököül, arabul és perzsául kezdett tanulni. Ennek köszönhetően rövidesen beállt a dervisek közé, felvette az iszlám vallást s vele együtt az Ömer Ferídún nevet, ezzel pedig a kolostor lakója lett. (1. kép)

³ *A Hon* 1879. augusztus 17., 1.

Hogy erre pontosan mikor került sor, nem tudjuk, de annyi bizonyos, hogy midőn Kúnos Ignác turkológus, népmesegyűjtő 1885-ben Konstantinápolyban járt, már sajtónyilvánosságot kapott, hogy Ömer efendivel is találkozott az özbek tekkében.⁴ Sőt, a Kúnossal közösen a kolostorban tett látogatásról részletebben is beszámolt az 1877-ben Konstantinápolyba utazó magyar egyetemi küldöttség egyik tagja, a később jelentős újságírói és írói pályát befutó Tóth Béla is, aki ugyanakkor egy alapvetően jámbor, de zavarodott, fanatikus muszlimnak látta Eleket:

„Bent él a tekkében a sejk kenyérén és immár kijárta a szoftaságnak mind a hat esztendejét. Tud törökül, arabul és csagatájul, megtanulta az egész koránt betéve és most is biflázza a sok szent könyvet éjjel-nappal. Milyen kár, hogy ennek a sok keleti tudománynak a magva félművelt talajra hullott nála, sőt a szerencsétlen fiatalember miszticizmusra hajló kedélye s fegyelmezetlen esze egészen összezavarodott. Fanatikus moszlim. Ijedve rántotta vissza a kezét, mikor én, a gyaur kutya, oda nyújtám neki a magamét. Különb jámbor ember. Bevezetett a parányi kamarájába, amelynek összes bútorzata egy kopott szőnyeg és néhány könyv. Rögtön elővett egy arab füzetet és magyarázni kezdte, hogy most azt tanulják a medresszében. Ez a legutolsó tantárgy; ezzel végződik a tudomány, és aki ezt tudja, az már nem szedhet magába több bölcsességet. A könyv címe: – beleakadt a legelső szóba és fejtegetni kezdte, hogy mit jelent, aztán úgy belebonyolódott az etimológiába, hogy talán még most is ott kuporognánk a kis szoba földén, ha dr. Kunos efendi nem könyörül meg rajtam és nem mondja, hogy a sejk már vár ránk.”⁵

A Tóth által említett „zavarodottság” az idő előre haladtával csak romlott, de erre még visszatérünk.

Mindenesetre Ömer efendi Kúnossal történő megismerkedése nagy hatással volt későbbi életére és karrierjére. A magyar kutató ugyanis magával vitte 1885-ös gyűjtőútjára, melynek első állomása Bursza (Bursa) városa és a város fölé meredő Olympos (törökül: Uludağ) hegység zejbekek által lakott falvai voltak.

---

⁴ Magyar nyelvész Afrikában. *Pesti Hírlap* 1885. május 22., 6. Kúnost egyébiránt Sejk Szuzejmán is ismerte, hiszen ő és kísérete 1877-es budapesti látogatásán Erődi mellett a magyar kutató volt melléjük kirendelve tolmácsnak. Ekkor történt meg az az eset, hogy egy színházi előadás után elragadtatása jeleként a sejk oda akarta dobni a drága gyűrűjét Blaha Lujza színésznőnek, de Kúnos ezt udvariasan megakadályozta. Tóth Béla, *Török magyarok*, 1–3.

⁵ Tóth Béla, *Török magyarok*, 1–3.

A magyar kutató erről az útról később részletesen beszámolt *Anatóliai képek* című könyvében, melyben szolgálatkész és hithű muszlimnak írta le Eleket:

„Így egyezkedtünk meg Ömer *efendivel*, a magyar eredetű török *szofta* kísérrömmel, a ki régi vallását, a kálomistaságot, régi mesterségét, a férfi szabóskodást, *Perán* (a török főváros európaiak lakta negyedében) felejtve, *Sztambul*-ba telepedett át muszlimán teológusnak. Igazhivőbb lett az igazhitűnél is. Valahányszor csak hajónk fedélzete *dzsámi*-vá (török templommá) változott át – és ez napjában ötször esett meg – Ömer efendi volt a jó példával előljáró, és mindig elsőnek igyekezett a sorfalat képező imádkozók közé.”⁶

Szintén Elek szolgálatkészségét emelte ki Kúnos a napilapokban megjelent leveleiben is: „Kísérőm, jobban mondva szolgám Omer effendi, úgy kiszolgál, mintha fejedelme volnék.”⁷ Burszai tartózkodásuk során egy karavánszerájban szálltak meg, a *hidrellez*, vagyis tavaszünnep körüli szokásokat figyelték meg, a következő napokban pedig – kiegészülve a melléjük rendelt hivatalos személyekkel – a város körüli kisebb falvakat látogatták sorra. Azonban a gyűjtőút további részén, engedély hiányában, Ömer Ferídún nem követhette Kúnost, így Burszából visszatért a fővárosba, míg Kúnos először Egyiptom, majd onnan Izmir (İzmir) és környéke érintésével jutott vissza Magyarországra.

Mindezekkel együtt a Kúnos-féle expedíció és a Tóth Béla által írt beszámoló hatására Elek Jónást felkapta a magyar sajtó. Ebben a fent említetteken kívül az is szerepet játszott, hogy 1887–1888-ra fejeződött be a Konstantinápolyt Európával összekötő vasútvonal építése, így a legendás Orient vagy Simpson expresszekkel már átszállás nélkül lehetett eljutni az oszmán fővárosig. Ezt kihasználva a Magyar Államvasutak nemzetközi jegyirodája rendszeresen szervezett konstantinápolyi kirándulásokat, így nemcsak a kutatók, politikusok és előkelők utazása vált könnyebbé, de a turistaként a városba utazó magyarok között immár az újságírók is nagyobb számban képviseltették magukat.

Főleg az 1890-es évek elején újságcikkek és riportok sokasága foglalkozott a különönböző szabólegényből lett dervissel. Ezek közül – tartalmuk és részletességük miatt – kettőt emelünk ki. Az egyiket Réthy László,⁸ Kúnos egykori kísérője írta az *Ethnográfia* című folyóiratban, amelynek hasábjain pár évvel korábbi emlékeit idézte fel. Ebben beszámolt Jónás „szélességében 5, hosszában 10 arasz” méretű apró cellájáról, melynek összes bútorszata egy gyékény, egy takaró és

⁶ Kúnos Ignác, *Anatóliai képek*. Budapest, 1891, 7–8.

⁷ Debreceni ifjú Brussában. *Pesti Hírlap* 1886. május 18., 7.

⁸ Réthy László (1851–1914): entográfus, numizmatikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Magyar Numizmatikai Társaság első elnöke, emellett Löwy Árpád álnéven trágár verseivel nagy népszerűsége tett szert.

egy apró könyvespolc volt, és aki – ismét csak Vámbéryhez hasonlóan – francia nyelvtanításból tartotta fenn magát. A beszámoló igazi érdekessége azonban az a hosszú levél, melyet 1888. január 20-án az Atik (Atık) Ali pasa medreszében jegyzett fel Ömer „szofta”, és amelyből gyermekkorával kapcsolatosan már hosszabban idéztünk. Ahogy említettük, az átlag olvasó számára kissé terjengős nyelvezete már a szerző oszmán-török, perzsa és arab szövegek szóvirágai és hasonlatai között eltöltött tanulóéveinek hű lenyomatát adja, e tekintetben tehát az orientalisták számára mindenképpen érdekes magyar kultúrtörténeti emlék, melyet ezért teljes egészében közlünk cikkünk függelékében.⁹

A másik beszámolóból, melyet a *Fővárosi Lapok*ban Szathmáry György jegyzett, viszont azt is megtudhatjuk, hogy az írásban gyakorolt szóképek és keleties „elhajlás” dacára Ömer Ferídún több mint egy évtizedes konstantinápolyi tartózkodás után is hibátlanul beszélt magyarul, amiben nagy szerepe lehetett a kinti magyar közösségnek. A szerző is a Széchenyi Ödön pasa és más magyarok által kedvelt Hotel de Pesth előtt találkozott Elekkel, aki annyira a bizalmába fogadta, hogy napokkal később átnyújtotta neki „emlékiratait”. Mikes Kelemen „Édes néném”-jéhez hasonlóan Elek egy elképzelt nagybácsihoz írta keserű sorait. Az emlékiratok eredeti példánya sajnos elveszett vagy lappang valahol, így csak a cikkben megjelent részleteket ismerjük. Ebből egy sokat szenvedett, de magyarságára végletekig büszke, sőt egykori kálvinizmusára is kegyelettel visszagondoló muszlim férfi képe rajzolódik ki, akinek legfőbb igyekezte, hogy tanulmányaiban történő elmélyedése mellett sohase hozzon szégyent származására és nemzetére. A Mikeshez hasonló írói gesztus és az ismétlődő Vámbéry-s beütések ellenben azt mutatják, hogy Elek Jónás ismerte és olvasta ezen szerzők műveit, foglalkoztatta őt az emigráció, a honvágy és a hazájuktól messze sodródott magyarok szenvedésének történeti képe.¹⁰ Emellett több, később Magyarországon megjelent forrás tanúsága szerint ezen időszakban az isztambuli *darü'l-muallimint*, vagyis a tanítóképző iskolát is elvégezte.

A békés évek azonban a dervistekke vezetője, Szulejmán efendi 1890-ben bekövetkezett halálával véget értek, aminek egyértelmű jele, hogy 1891-ben már arról jelentek meg hírek, hogy Ömer Ferídún – ismét csak Vámbéry tekintve példának – keleti utazásra indul, melynek során Belső-Ázsia legeldugottabb helyeit fogja felkeresni. Az útitervvel kapcsolatban csak annyit tudunk meg, hogy vasúttal Jenidzség (Yenice) ment volna, majd onnan „gyalog folytatja útját Angora, Afia Karahisszár és Kónián át, a hová azért megy, mert az egykori magyar szabólegény Mollah-i-Rum, a híres perzsa költő sírját akarja

⁹ Réthy, Egy magyar mohamedán Stambulban, 110–113.

¹⁰ Szathmáry György, Magyar napszámóból török szófta. *Fővárosi Lapok*, 1890. július 2., 1321–1322.

látni. Hogy onnan merre veszi útját, azt még ő maga sem tudja.”¹¹ Hogy az utazásból mi valósult meg, nem tudjuk, de az biztos, hogy 1895-ben még mindig Konstantinápolyban találjuk, hiszen egy magyar kerékpáros (!) expedíció tagjai találkoztak vele a főváros utcáin.¹²

Visszatérés Magyarországra

Az egykori szabólegénynek Kúnos Ignáccal történő 1885-ös megismerkedése, ahogy már említettük, nagy hatással volt későbbi életére. Ennek köszönhetően, illetve vélhetően megunva a törökországi nélkülözést, Elek Jónás kissé váratlanul hazatért Budapestre, hogy Kúnos meghívására a Kereskedelmi Akadémia Keleti Kereskedelmi Tanfolyamának török nyelvtanítója legyen.

A Kereskedelmi Akadémián belül – felismerve a szükségleteket és figyelve a kelet felé orientálódó magyar politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatépítési kísérletekre – 1891-ben indult Keleti Kereskedelmi Tanfolyam, melynek tervét a források egybehangzó állítása szerint Baross Gábor kereskedelemügyi miniszter pártfogolta.¹³ A balkáni nyelvek mellett már a kezdetektől fogva volt török tanszék az intézményen belül. A török nyelvet Kúnos Ignác oktatta, aki 1895-ben vette át – akkor még ideiglenes jelleggel – a korábbi igazgatótól, Ghyczy Gézától a teljes tanfolyam vezetését, majd 1899-től az átszerveződő Keleti Kereskedelmi Akadémia igazgatója lett. Kúnos a saját dolgát is megkönnyítendő vette tehát fel 1895 őszén egykori kísérőjét, Ömer efendit, és bízta rá a török, majd később az arab nyelv oktatását. Az Ömer Feridún néven foglalkoztatott Eleket hivatalosan 40 forint havi bér ellenében 1895. december 26-án nevezték ki lektornak, majd az 1897. év elejétől a 2. évfolyamosok számára bevezették az arab nyelv elméleti és gyakorlati oktatását, előbbit Kúnos, utóbbit Feridún

---

¹¹ *Budapesti Hírlap* 1891. június 21., 7. A mai Yenice, Ankara, Afyonkarahisar és Konya városai. Molla-i Rum, vagyis Mevláná Dzseláleddín Rúmi az egyik legjelentősebb muszlim költő, misztikus a 13. századból, akinek a konyai sírja felé emelt zöld türbéje ma is jelentős muszlim zarándokhely.

¹² „Itt találkoztunk Elek Jónással, kit most már Omer Feridon effendinek hívnak. Nagyhaju és nagyszakálu ember, hatalmas turbán a fején. ... Ezelőtt husz évvel Füzesgyarmaton lakott, gyengén ment a szabómesterség s Konstantinápolyba kötött ki. ... Pár hónappal később a találkozás után, mikor a keleti bonyodolmak nagyobb-nagyobb izzásba jöttek, azt a hirt hallottuk, hogy Omer Feridon effendi hazaköltözött Bpestre s megtették a keleti akadémiával kapcsolatos kereskedelmi akadémián a keleti nyelvek tanárának.” Borbély György–Scharscher Dániel, *Kerékpáron keletre*. Torda, 1895, 71–72.

¹³ *Dokumentumok a Keleti Kereskedelmi Akadémia történetéből 1891–1920*. Szerk. Szögi László–Zsidi Vilmos. Budapest, 2007, 15. A Keleti Kereskedelmi Tanfolyamra, később Akadémiára vonatkozóan ld. még Erdélyi Mátyás, A Keleti Kereskedelmi Akadémia és az orientalisták: a tudomány, a gazdaság és a politika interakciója. *Korall* 80 (2020) 32–53.

vezetésével.¹⁴ Ekkortól fizetése 60 forintra emelkedett. A pozíció betöltésével a tanfolyam és az akadémia történetében Elek lett az egyetlen, akit – gyakorlatilag Kúnos asszisztenseként – hivatalosan lektori állásban alkalmaztak.

Ömer Feridún hazatérése természetesen nem került el a honi sajtó figyelmét sem. 1895 október–novemberében több jelentősebb hazai újság is beszámolt arról, hogy kinevezték őt a Keleti Tanfolyam török tanárának, illetve hogy részt vett az Akadémia nyilvános ülésein. Elek élettörténetét ismerve különösen humoros, hogy az újságírók vele kapcsolatban mindenhol igyekeztek kiemelni, hogy bár turbánt és törökös öltözetet viselt, „megmaradt jó református magyar embernek”.¹⁵

Elek Jónás életébe így több mint egy évtizedes nyugalom és kiszámíthatóság költözött. A következő évekből szinte alig találunk vele kapcsolatban forrást vagy hírt, eltekintve egy-egy esti törökstanfolyam indulásától vagy a Keleti Kereskedelmi tanfolyam évadzáró vizsgájától.¹⁶ Ahogy korábban említettük, a tanfolyam 1899-ben vált végleg önálló intézménnyé. Bár címe (Alkotmány utca 11.) megegyezett a Kereskedelmi Akadémiáéval, ettől kezdve még rangosabb helyet foglalt el a budapesti felsőfokú intézmények között, tanulói pedig jó eséllyel pályázhattak valamelyik nagyobb vállalat, bank vagy a külügyi szervezet külföldi pozícióira.

Ömer Feridún magánéletével kapcsolatosan szintén nagyon kevés adatot ismerünk, első házasságáról azonban több forrás is megemlékezett. A *Pesti Hírlap* egyik rövid híréből megtudhatjuk, hogy 1901. szeptember 14-én kelt egybe Mokry (másutt Makray) Lenke Ida zongoratanárral.¹⁷ A házasság azonban nem tartott sokáig, mert Ömer már 1905-ben felperesként kérte a válás kimondását, miután felesége elköltözött tőle.¹⁸ Hogy ez már összefüggött-e erősödő ideggyengeségével, nem tudjuk, de a századelőn még úgy tűnt, karrierje töretlenül ível felfelé. 1903-ban ugyanis – sokadszorra Vámbéryt követve – nagy elődjéhez hasonlóan lefordította a Szózatot, melyet egy Deák Ferenc-emlékesten szavalt el az akadémia egyik hallgatója, Ernst Mihály.¹⁹ Csak találgatni tudunk, miért pont

¹⁴ *Dokumentumok a Keleti Kereskedelmi Akadémia történetéből*, 36, 38.

¹⁵ Török tanító budapesti iskolában. *Budapesti Hírlap* 1895. november 18., 4; Törökké lett magyar. *Pesti Napló* 1895. november 18., 3.

¹⁶ „Érdekesekek voltak a nyelvi vizsgálatok, Ömer Feridun efendi, a sztabuli dár-ul-muállimin (tanítóképző) végzett hallgatója, a keleti nyelvek lektora és a gyakorlati török és arab nyelv tanára, vezette a török vizsgálatot. Turbánosan sétált föl és alá, hosszú szép szakállát simogatta, s ha valaki tévedett a török beszédben, a legnyugodtabb mosollyal zökkentette be a helyes kerékvágásba.” Keleti Kereskedelmi Akadémia. *Pesti Hírlap* 1899. június 26., 3.

¹⁷ Házasság. *Budapesti Hírlap* 1901. szeptember 13., 3.

¹⁸ Budapest Főváros Levéltára, HU BFL – VII.2.c – 1905 – V.0595. A Budapesti Királyi Törvényszék iratai. A bíróság 1906-ban ki is mondta a válást; ld. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Polgper/19720/> (2022. május 21.). Komjáthy Gizellával kötött második házasságáról is csak a bevezetőben említett halottá nyilvánítási eljárás kapcsán tudunk.

¹⁹ *Pesti Napló* 1903. október 18., 5.

ezt a művet választotta. Valószínű, hogy Vámbéry nyomdokain kívánt haladni, de az sem zárható ki, hogy eredetileg csak önmaga szórakoztatására vagy diákjai okulására fordította le Vörösmarty korszakos művét. Ugyanakkor tény, hogy a fordítás kiadására csak 1906. október 28-án, vagyis pontosan II. Rákóczi Ferenc hamvainak a kassai dombban történő elhelyezésének napján került sor.

Több évtizedes tervezgetést követően ugyanis 1906 őszén került sor II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona, Thököly Imre és követőik hamvainak hazaszállítására, melyet Thallóczy Lajos és Thaly Kálmán nevéhez szokás kötni. Ahogy a Szózat fordításához írt bevezető szövegből kiderül, Ömer efendi a művet Thalynek, a Rákóczi-emigrációval kapcsolatos kutatások megkezdésében és a bujdosók hamvainak hazahozatalában is elévülhetetlen érdemeket szerzett tudósak ajánlotta. Arra semmilyen adatot nem találtunk, hogy ismerték-e egymást, de azt a későbbi információmorzsák alapján tudjuk, hogy Ömer Feridún a miniszterelnökség fordító osztályának török, arab és perzsa fordítójaként részt vett a hamvak hazahozatala körüli hivatalos államközi levelezésben, így nem kizárt, hogy találkoztak. Ezért sem meglepő, hogy 1907 januárjában a magyar kormány hivatalos köszönőleveleit is ő fordította oszmán-törökre, melyeket a híradások tanúsága szerint Sztepanosz Hark Hovagimiján izmiti örmény metropolita,²⁰ Kázim bej izmiti *mutaszarif* (*mutaszarif*, kormányzó), Ömer Ali bej rodostói *mutaszarif*, Mehmed Lutfi efendi izmiti rendőrbiztos, illetve Hajreddin bej, a török kormány konstantinápolyi vasúti biztosa kapott.²¹

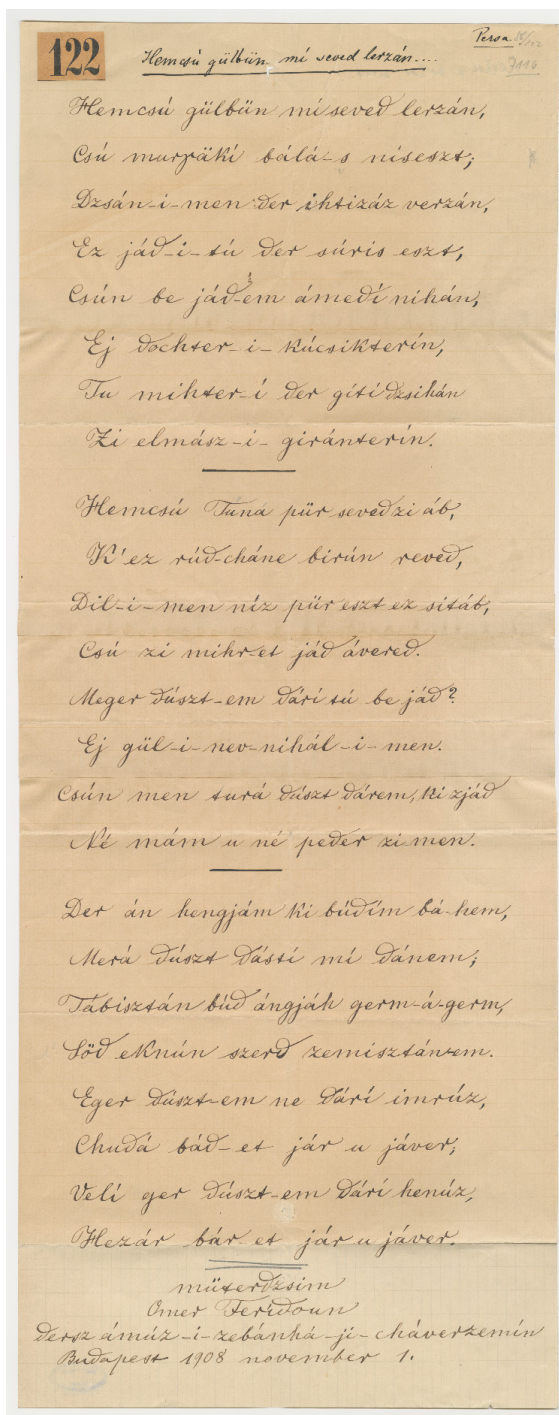
Visszatérve a Szózat fordítására, a forrást először 2005-ben Vásáry István mutatta be a tudományos közösségnek. A szöveg vizsgálatából és annak a Vámbéry-féle fordítással történő összevetéséből kiderült, hogy Ömer Feridún munkája ugyan kissé archaikus, mégis az akkori török köznyelven, tehát nem az írástudók, papok és hivatalnokok által használt, török, arab és perzsa jövevényszavaktól hemzsegető oszmánli nyelven íródott, így szinte a mai napig érthető és a magyar szöveg hangulatát jól visszaadó fordítás született.²² A sikeres és mindmáig irodalomtörténeti ritkaságnak tekinthető munkán kívül csupán egyetlen versfordítást ismerünk, amely Ömer Feridún nevéhez kötődik, ez pedig Petőfi Sándor „Reszket a bokor, mert...” című versének török és perzsa fordítása.²³ (2. kép)

²⁰ A izmiti kormányzósággal kapcsolatosan ld. <https://virtual-genocide-memorial.de/region/the-black-sea-marmara-and-aegean-littorals-eastern-thrace-and-central-anatolia/bursa-prousa-vilayet-province/mutesarif-at-izmit/> (2024. február 1.).

²¹ A kormány köszönete az izmidieknek. *Pesti Napló* 1907. január 27., 13.

²² Vásáry István, Vámbéry, Ömer Feridun és a Szózat törökül. In: *A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry konferencia*. Összeállította Dobrovits Mihály. Dunaszerdahely, 2005, 271–277.

²³ A perzsa fordítás papírtekercsét a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi, míg az irodalmi török és a perzsa fordítás itt jelent meg: *Petőfi-almanach*. Szerk. Ferenczi Zoltán. Budapest, 1909, 20–21. (A vers török köznyelvi fordítását Kúnos Ignác jegyezte.)

2. kép. Petőfi Sándor „Reszket a bokor, mert...” című versének Ömer Feridún általi perzsa fordítása. Forrás: Petőfi Irodalmi Múzeum, PKEL'V.=626

A versfordításokon és a hivatalos tolmácsolási feladatokon túl érdekességként meg kell említeni, hogy Ömer efendi a hódoltságkori török feliratos emlékek fordításában és tudományos publikálásukban is részt vett. Az ő nevéhez köthető ugyanis a Kászim (1666–1667) és Mahmúd (1667–1670) budai pasa idején készült, a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött egy-egy feliratnak a fordítása, mely az *Archaeológiai Értesítő* 1913. évi 4. és 5. számában jelent meg.²⁴

Mindezek után talán kissé váratlanul, de a korábbi leírások alapján mégsem előzmények nélkül, Ömer Feridúnt 1908-ban felfüggesztették lektori állásából. Az ok az volt, hogy Mátray Elemér oktató szerint Feridún lektor röpiratot készített, amelyben a tanári testület tagjai ellen fogalmazott meg képtelen állításokat.²⁵ Ezért a tanári testület presztízst megőrzendő vizsgálat megindítását javasolta, melynek keretében meghallgatták az „elkövetőt”. Kúnos ezért hivatalosan is a minisztériumhoz fordult:

„Az utóbbi időkben a tanítási órák alatt a hallgatóságnak a tanítás körébe nem tartozó dolgokat beszél, melyek egyrészt a fegyelem rovására történnek, másrészt pedig a tanítás óra mennyiségét veszélyeztetik. Nagy fokú idegessége és képzelődése az utóbbi időkben annyira erőt vett rajta, hogy úgy a tanári karban mint főleg az igazgatóban a legcsekélyebb alap nélkül ellenségét és üldözőjét látja, olyannyira, hogy szinte azt a látszatot kelti, mintha beteges képzelődésben vagy mániákus rögeszmében szenvedne. Iratokat terjeszt, amelyekben a legképtelenebb és teljesen alap nélküli vádaskodások foglaltatnak.”²⁶

Mindezek után a másodszori felhívásnak eleget téve a lektor végül zavartan és összefüggéstelenül előadta vádjait, ezáltal mindenki számára világossá vált, hogy a dolog orvosi beavatkozást igényel. A kivizsgálás során „nagyfokú neurasthériá”-s kórt állapítottak meg, így Ömer Feridúnt tanításra képtelennek ítélték, a minisztérium pedig a folyó évre szabadságot engedélyezett az ekko-

---

²⁴ Omer Feridoun, Török föliratos tábla Kászim vezir budai pasát dicsőítő verssel. *Archaeológiai Értesítő*. Új folyam 33 (1913/4) 365–368; Uő, Budai török emlékek. *Archaeológiai Értesítő*. Új folyam 33 (1913/5) 411–414.

²⁵ *Jegyzőkönyv a Keleti Kereskedelmi Akadémia tanári karának 1908. évi február 15-én d. u. 6 órakor megtartott értekezletéről*. 11. pont. A Budapesti Corvinus Egyetem jegyzőkönyvei 1892–1990. A Keleti Kereskedelmi Akadémia tanári értekezleteinek ülései 1903–1918. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KOZGAZBCE_KKA_TE_1903-1918/?pg=119&layout=s (2023. október 24.).

²⁶ *Dokumentumok a Keleti Kereskedelmi Akadémia történetéből 1891–1920*, 55.

riban a II. kerületi Donáti utca 2. szám alatt lakó oktatónak.²⁷ Sőt, Kúnos ígéretet tett arra is, hogy további egy éves szabadságot fog kieszközölni a zavart kollégának, melyre végül sor is került, hiszen 1910-ben a *Hivatalos Közlöny* szerint továbbra is a XI. fizetési osztályban, 1600 korona fizetéssel és 800 korona lakáspénzzel foglalkoztatták.²⁸ Távollétében először Mészáros Gyula, 1912-től pedig hivatalosan Germanus Gyula vette át a helyét török–arab nyelvtanítóként.²⁹ Ömer Feridúnt hivatalosan végül 1911 januárjában bocsátották el a Keleti Kereskedelmi Akadémiáról, miután betegszabadsága lejártával nem jelentkezett szolgálata.³⁰

Elek Jónás magyarországi karrierje azonban mindezzel nem ért véget. A turanizmus lázában égő Magyarországon ugyanis amellet, hogy 1910-ben végül hivatalosan is megalakult a Turáni Társaság, a kormányzat már 1909-től komoly lépéseket tett a Bosznia annektálása miatt feldühödött oszmán–törökök lecsillapítására, illetve meg kívánta „puccsolni” a Birodalom osztrák felének az iszlám vallás elfogadására tett lépéseit. Így Thallóczy Lajos Wekerle Sándor miniszterelnökkel és Burián István közös külügyminiszterrel együtt egy, a Gül baba türbét és környékét muszlim zarándokközponttá alakító tervet dolgozott ki, melyhez Karácson Imre konstantinápolyi levéltári kiküldött közbenjárásával Abdullatif személyében egy imámot is „hozattak”.³¹ A viszonylag gyorsan megbukó terv mellett megkezdődött a török diákok magyarországi szakmai tapasztalatszerzését előirányzó terv megvalósítása is, melynek ötlete egyes korabeli sajtóbeszámolók szerint Baumgarten Izidortól, a Konstantinápolyi Magyar Egylet vezetőjétől származhatott, s ezzel párhuzamosan az Egylet magyar nyelvtanfolyamokat is indított.³² Mindezen kezdeményezések honi támogatására pedig 1910-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági termében Lánczy Leó jelenlétében megalakult a Magyar–Török Kereskedelmi Társaskör.

²⁷ *Jegyzőkönyv a Keleti Kereskedelmi Akadémia tanári karának 1908. évi május hó 13-án d. u. 6 órakor megtartott értekezletéről.* A Budapesti Corvinus Egyetem jegyzőkönyvei 1892–1990. A Keleti Kereskedelmi Akadémia tanári értekezleteinek ülései 1903–1918. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KOZGAZBCE_KKA_TE_1903-1918/?pg=122&layout=s (2023. október 24.).

²⁸ *Hivatalos Közlöny* 1910. február 1., 139.

²⁹ *Dokumentumok a Keleti Kereskedelmi Akadémia történetéből 1891–1920*, 62. Adam Mestyan, Materials for a History of Hungarian Academic Orientalism: The Case of Gyula Germanus. *Die Welt des Islams* 54 (2014) 10–11.

³⁰ *Jegyzőkönyv a Magyar Királyi Kereskedelmi Akadémia tanári karának 1911. évi febr. hó 28-ikán tartott értekezletéről.* A Budapesti Corvinus Egyetem jegyzőkönyvei 1892–1990. A Keleti Kereskedelmi Akadémia tanári értekezleteinek ülései 1903–1918. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KOZGAZBCE_KKA_TE_1903-1918/?pg=162&layout=s (2023. október 24.).

³¹ Részletesen ld. Fodor Pál, A budapesti imám. *Történelmi Szemle* 59 (2017/2) 315–323.

³² Baumgarten Izidor valamikor az 1880-as években kerülhetett Isztambulba, ahol rövid időn belül a Kereskedelmi Múzeum és a MÁV képviselője, később pedig a Magyar Kereskedelmi Rt. főigazgatója, valamint az Osztrák–Magyar Kereskedelmi Kamara ülnöke lett. Az oszmán Medzsidíje- és Oszmáníje-renddel, valamint a Ferenc József-rend lovagkeresztjével kitüntetett Baumgarten 1914-ben királyi tanácsosi címet is kapott. *Budapesti Hírlap* 1914. április 24., 13.

A 132 taggal bíró kör védnökévé Hieronymi Károly minisztert, magyar elnökévé Lánczy Leó főrendiházi tagot, török elnökévé Ahmed Muhtár bej török főkonzult, alelnökévé Erődi Béla tankerületi főigazgatót, Simon efendi török konzult, Gelléri Mórt és maróthi Fürst Lászlót választották.³³ Tiszteletbeli tagja az idős Vámbéry Ármin lett, de a tagok között feltűnt az ekkor még a Keleti Kereskedelmi Akadémia kötelékében dolgozó Ömer Ferídún is. Ez volt tehát az első olyan szervezet, amelyben Ömer Ferídún és a „példakép”, Vámbéry bizonyíthatóan közösen vettek részt. A Társaskör bábáskodásával pedig 1911-ben megkezdte működését a Török–Magyar Iskola, mely főleg egyes magyar és török szabadkőműves körök egymásra találásának eredményeképpen született meg. 1910-ben ugyanis egy népesebb magyar iparos- és szabadkőműves-küldöttség utazott Konstantinápolyba, miután 1909-ben egy ifjútörök delegáció járt Magyarországon. Az ifjútörök kormányzat s főleg annak szaloniki (ma Thesszaloniki, Görögország) ága erős szabadkőműves kapcsolatokkal rendelkezett, így nem meglepő, hogy az egyébként is egyre szorosabbá váló magyar–török kapcsolatok közepette sor kerülhetett a találkozóra. A rövid szaloniki és konstantinápolyi látogatás eredményeképpen megállapodás született (oszmán-) török diákok magyarországi továbbképzéséről, akik különféle nagyvállalatoknál tanulhatták meg egy-egy szakma alapjait, vagy tölthettek el hosszabb-rövidebb szakmai gyakorlatot Magyarországon.³⁴ A főleg az Iparegyesület vezetője, Gelléri Mór nevével fémjelzett akció megsegítésére és a Magyarországra érkező török diákok integrációjának megkönnyítése érdekében a nyelviskola a török diákoknak magyar nyelvtanfolyamokat, a keleti kereskedelemben részt venni szándékozó magyaroknak török nyelvű képzéseket nyújtott. Az V. kerület Markó utcai főgimnázium épületében megnyílt tanintézmény vezetője Vámbéry tanítványa, Erődi Béla udvari tanácsos, a korszak kiemelkedő turkológusa, tankerületi főigazgató lett, aki nem melleleg a fentebb már idézett Sejk Szulejmán-féle 1877-es küldöttség budapesti kalandjaira vonatkozó részletes visszaemlékezés szerzője is volt. A megnyitón az akkor már Magyarországon tartózkodó török diákok mellett megjelent többek között Balogh Jenő és Molnár Viktor államtitkár, illetve a török kormány részéről Muhtár bej főkonzul is. Az iskola tanárai között ott találjuk Ömer Ferídúnt is, aki tehát a Keleti Kereskedelmi Akadémián fel nem vett hivatalát itt folytatta. Mellette egy bizonyos Dzsevád efendi, a korai török–magyar szótárpróbálkozásával ismertté vált Pastinszky János, a Társaskör elnöke, Egyesy Géza, illetve a magyarországi muszlim közösség és a Gül baba türbéje mellett felállítandó mecset imámjának

³³ Magyar–török kereskedelmi társaskör. *Honi Ipar* 1910. június 15., 19.

³⁴ Gelléri Mór, Magyar iparosok és kereskedők kirándulása Törökországba. *Magyar Ipar* 1910. május 15., 461–467.

kinézett Abdullatíf állt szolgálatba.³⁵ A megnyitón készült az egyetlen olyan ismert fénykép, melyen Ömer Feridún láthatjuk (3. kép).

Bár az iskola a Társaskörrel szorosan együttműködve kezdte meg tevékenységét, 1912 márciusától Fahreddín bej török főkonzulnak köszönhetően már a török képviselet fenntartásában működött tovább, miután a Társaskör Egyeszy zavaros ügyletei miatt feloszlatta magát.³⁶ Az új helyszínen Ömer Feridún mellett többek között Mészáros Gyula dolgozott tanárként.³⁷ Hiába tűnt azonban sikertörténetnek a 60 török és 40 magyar tanulóval bíró iskola, Ahmed Hikmet (Müftüoglu) főkonzul személyes levelezéséből tudjuk, hogy teherként élte meg az iskola működtetését. 1913. július 29-i keltezésű levelében értetlenségének adott hangot, amiért a török Közmunkaügyi Minisztérium továbbra is ragaszkodik az iskola fenntartásához, és havonta 3000 kurust áldoz rá, miközben az iskolába 1913-tól már a Főkonzulátus épületében kellett jelentkezni. „Mintha nem lenne elég dolgom, még ezzel az átkozott iskolával is foglalkoznom kell” – írta.³⁸

Újra török földön

A világháború kitörése után az iskola bezárt, a Magyarországra érkező török diákok fogadását és taníttatását, különösen 1916 után, a Magyar Keleti Kultúrközpont vállalta magára. Hogy ezt követően Ömer Feridún mit csinált, nem tudjuk. Amit biztosan tudunk, az az, hogy a háború végeztével, 1919-ben már Adakale-szigetén találjuk, ahol a helyi kormányzó elmondása szerint hónapok óta a török csemetéket oktatta.³⁹

Feridún mozgalmas élete azonban nem itt ért véget; a török függetlenségi háborút követően visszatért Isztambulba. Több forrás is azt állítja, hogy a Bajezid Könyvtárban állt munkába,⁴⁰ míg mások arról írnak, hogy a török szoftákat tanította, de a dervisrendek 1925. év végi feloszlásával munkanélküli, földönfutó lett.

³⁵ A budapesti török iskola megnyitása. *Budapesti Hírlap* 1911. január 15., 10.

³⁶ Egyeszy egy idő után a Társaskör általános céljai helyett inkább a saját üzleti érdekeit akarta érvényesíteni, ami szemet szúrt a török főkonzulátusnak, ezért értesítették a saját külügyminisztériumokat, hogy a Társaskör nevében érkező megkereséseket hagyják figyelmen kívül. T.C. Cumhurbaskanlıĝı Devlet Arşivleri Başkanlıĝı Osmanlı Arşivi (továbbiakban: BOA), DH. MUI. 159/122/1/1. (Haziran 1328 [1912 június]) BEO 4057/304235/1/1. (17 Haziran 1328 [1912. jún. 30.], DH. Mb. HPS. M. 6/4/1/1. (2 Haziran 1328 [1912. jún. 15.]

³⁷ BOA, MF. ALY. 73/101/9/1 (1913. április 13.); MF. ALY. 73/101/2/1 (1913. április 12.)

³⁸ Nil Türker Tekin, *Peşte günleri. Ahmet Hikmet Müftüoĝlu'nun özel mektupları*. İstanbul, 2011, 76. Emellett azt is megjegyezte, hogy az első Balkán-háborúban a magyarok pénzért akartak a törökök mellett harcolni.

³⁹ Törökvilág a Senki-szigetén. *Délmagyarország* 1919. július 19., 3.

⁴⁰ Félmilliárd értékű Rákóczi-vagyon kallódott el Törökországban. *Ujság*, 1926. május 5., 3.

Magyar-török iskola Budapesten. A magyar-török barátságnak egyik legujabb bizonyítéka, hogy a fővárosban magyar-török iskola létesült. Az új iskolában a Budapesten tartózkodó török ifjak magyarul, a török nyelv iránt érdeklő magyarok pedig törökül fognak tanulni. Ez az iskola a múlt héten nyílt meg s képzünk a magyarul tanuló török ifjak és a tanárok láthatók. 1. Pasztinszky János, 2. Dsevad efendi, 3. Ömer efendi, 4. Abdul Latif efendi, 5. Egyessy Géza török konz. főtthkár. (Saját fényképünk felvétele.)

3. kép. A Török–Magyar Iskola megnyitóján készült fénykép, 3-as számmal jelölve Ömer Feridún. Forrás: *Budapesti Hírlap* 1911. január 15., 10

„Pastinszky útitársunk egy hosszúhajú öreg emberre hívta fel figyelmünket, aki szütyőt vitt a hóna alatt. *Ömer Feridun Efendi* ez, a magyar származású dervis, aki Füzesgyarmaton, Hontvármegyében született és eredeti neve Tóth (sic) Jónás volt. Megszólításunkra hozzánk csatlakozott; odaültettük a platánfa alá, jó török teát rendeltünk neki is és elbeszélgettünk. A szoftákat, a mohamedán papjelölteket tanította, olyan teológiai tanárféle volt, de Kemál basa (értsd Atatürk) feloszlatta őket és most hajléktalanul tengeti életét. Megkínáltuk Magyarországból való gomolyával, magyar kenyeret is tudtunk adni hozzá, de öröme akkor tört ki igazán, mikor Nagy László egri hentestől való jó darab szalonnával ajándékoztam meg a hátizsákomból. »Ez az, amit Konstantinápolyban nem lehet kapni!« – kiáltotta és bár mohamedán vallása tiltotta, ebből ette a legjobb falatokat. Többször felkeresett szállásunkon is, és fenntartottuk vele a jó viszonyt, míg Konstantinápolyban időztünk.”⁴¹

A bevezetőből emlékezhetünk, hogy a fenti, 1927-ből származó idézet keletkezése utáni évben került sor a halottá nyilvánítási eljárás megkezdésére, ám az utolsó, Ömer Feridúnra vonatkozó adatunk 1933-as, tehát ekkoriban még bizto-

⁴¹ *Az Egri Érseki Róm. Kat. Tanítóképzőintézet értesítője az 1930–1931. iskolai évről.* Közli Csanády László. Eger, 1931, 6.

san életben volt. Nem meglepő módon ebben is egy mezítlábas, öreg és folyton éhes ember alakja tűnik fel, akiről a szerző tévesen azt emelte ki, hogy „18 éves korában ment ki Vámbéry Árminnal Közép-Ázsiába, közel 30 évet töltött ott”.⁴²

Ezek után nem hallunk többet Elek Jónásról, így valószínűleg valamikor az 1930-as évek közepén halhatott meg Isztambulban és temethették el valamelyik muszlim temetőben. Élete több mint 70 éve során sok nélkülözés és nehézség jutott osztályrészül, mely a fiatalon elvesztett testvérek és szülők drámája mellett szinte egész életét meghatározta. Mindezek ellenére nincstelen szabóinas-ként vágott neki az ismeretlen Keletnek, és bár messze nem tudta megközelíteni példaképe, Vámbéry sikereit, kitartása és elhivatottsága révén a maga módján bizonyos ismertségre tett szert. Ahogy több korabeli forrás is kiemeli, alapfokú oktatásának hiányosságai rányomták bélyegüket későbbi tanulmányaira, de a keleti nyelvekben való jártassága végül oktatói karriert tett számára lehetővé. Ennek kiteljesedését és egy átlagos, polgári élet lehetőségét minden bizonnyal csak az elméjében bekövetkezett kóros elváltozás akadályozta meg, így minden igyekezete dacára idős korában is ugyanolyan nélkülözés jutott osztályrészül, mint gyermekkorában. Mindezekkel együtt a Kúnos Ignác-féle expedícióban vállalt szerepe, a Keleti Kereskedelmi Akadémián, majd a Török–Magyar Iskolában betöltött feladatai, valamint a Szózat oszmán-törökre fordítása révén élettörténete mindenképpen megért egy értekezést.

FÜGGELÉK

Réthy László, Egy magyar mohamedán Stambulban.

Ethnographia 1 (1890) 110–113.

Doctor úr! Méltóztatott említeni dr. Kunos úrhoz intézett levelében, hogy arczképet ígértem. Igen, azt elismerem, sőt még azt is, hogy számítva arra, hogy a szóbeli szerződés épen olyan mint a falu pecsétjével megerősített contractus, megvethetjük lábunkat az ígéret tarka gerendájába s átlépven rajta az árkot, ott az igazság terén felmutatni, hogy a magyar ember a mit kimond, annak szentnek kell lenni. Csakhogy még én nem értem ám el Boldog-Arábiába, a hova teve, öszvér és szamar-csordák szállítják a kincset évenként. Még itt a napsugár oly silány, hogy a holdvilágba kell megkapaszkodnom, hogy a szegénység hideg szele el ne söpörjön mint a szélhajtj kórót a hó tetején, mert még nem vagyok oly hatalmasan belegyökerezve a tanítóskodásba, hogy mellette szilárd szélernyőt találnék a télbe keveredett nyári napok április zivatarában.

---

⁴² Lázár Árpád, Istanbul–Galata. *Földgömb* 4 (1933/6) 207.

Ámbár ilyen boldog, mint ma nem voltam, mióta a világon vagyok, hisz nagyobb urakat és tanultabbakat tanítok mint a milyen magam vagyok, a kik megosztják velem napikenyerőket, szolgálatkészséggel, mintha urok volnék, pedig még csak szolgálók sem vagyok. No de azért néha neki keseredek a büszkélkedésnek, ha ilyen úri asztalnál eszembe jut, hogy midőn ide jövék, haraptak az emberek s a sors mint hű barátinak, nekik segített, felkapva egy darab hantot, azt gondolván hogy kő s üldözött filiszteus módjára. Bezzeg ha vissza találék tekinteni, rám rivalkodott kidülledt szemekkel: mindjárt agyonütlek egy kővel! s mikor hozzám vágta, akkor látta hogy nem is kő volt, de hanem jég az idő legtisztább harmatjából öszszefagyott jég, a mi rajtam elolvadván, lemosta rólam még azt a sarat is, melyet a rágalmazók rám szórtak. Dühöngött is veszedelmesen, hogy még rosszakaratból is jót kellett tennie s végtére ledöntötte azt a romlásnak indult házat, a hol vissza nem huzódva szeme közzé néztem, midőn jóltevőim így szánoztak rajtam: nem tud az semmit, dologtalan, egész nap a könyveket dajkálja, mint valami természetbúvár, aki légmérésből él.

A ház rég elpusztult, melynek széllelbéelt, áldott szobájában gázoltam keresztül mint a szarvas az oroszlánok barlangjában, a nélkül, hogy hittem volna hogy megtalálom a mit remélek, képességet arra, hogy hazámnak bármi csekély szolgálatot tehetnék, hogy hiába történtek ne lennének gyermekkori álmodozásaim. Hisz még jó anyám álmai is megkövetelik tőlem az igyekezetet. Midőn jární kezdtem, tanulék röpdülni anyám álmában, melyet jó atyám kérdésére, miért sirtál és nyomba mit neveltél? így beszélt el: képzeld csak, ez a gyerek álmomban a forgómalom keréken fokról fokra szökdösött, hol az erőszakos forgás majd alá sodorta, míg én ijedtemben szólni sem tudtam, erre fiad felkerekedik s beröpdüle a napba, akkor sirtam, s a mint a hold mintha a naptól röpdült volna előmbe, fiad is az ölembe szállott – akkor neveték.

Füzes-Gyarmathon a falun kívül a szőlők alatt van a házunk s ha néha elvegyültem a falubeli gyerekek közé, olyan valék mint a fehér veréb a tarka verebek között: a sors már akkor mindenütt utánam lappangott s ha más csint nem tehetett: rám huszította a falu neveltelenebb gyerekeit. Egyik tudósnak hitt, a másik szentnek csúfolt, mert hogy a káromkodás egy nyomorult betegség, azt övelők nem olyan könnyű elhítenni, mint arra megtanítani, sőt még rám is ragadt belőle; de ha kibékülék zúgolódó lelkeimmel, szárnya alá huzódtam és föl vitt a csillagok közé; úgy vándoroltuk be a végtelen mindenséget, hol fénylő sugaraikkal üdvözöltek számtalan forgó színészek, kik ott szerepelnek a mennyország színpadán, közöttük a nap, a Sejkh s a bolygók a dervisei: földünk is ott forog közöttök mindaddig, míg bele nem hal. De hát tudtam is én még akkor, hogy miért forognak, hisz földmivelőnek a földet kell szántani, nem mint a csillagászok, kik az eget szántják. Hogy néha az ekém az égnek fordult, arról nem tehetek. A falu bölcsei ugyan megjövendölték, hogy a régi bőrömbe nem fogok megmaradni. A jövendölés dicsérőleg is így hangzott: nem lesz ebből még mesterember sem, nemhogy szántóvető legyen, ha csak valami úrnak be nem válik, mert éppen olyan képtelen a paraszti munkára, mint a ki királynak született.

Eszembe jutnak e jóslatok, tarka szivárványon gurulva előmbe, bár sokszor elénekelhetem Petőfi farkasok dalát; ugyan most sem parancsolok senkinek, de nekem sem parancsol ám senki! – Csak egynek vagyok rabja a világon, a kit szeretnék magammal vinni a túlvilágra is. Hízlelek neki jobbra-balra, ez a becsület. De van ennek egy hú szolgája is, a lelkiismeret, ezzel meglehetősen jó barátságban élek, néha eltréfálgatunk, míg el nem fáradunk, de bezzeg mikor a tréfát megunja, sorba mutogatja hitelezőimet, a kik ugyan rám nem ismernek, hacsak én rájuk nem ismerek. De ő kelme sugdossa mindig fülembe: ezekről megne feledkezz, mert gazdám kemény szívé, elkerget bennünket s akkor elmehetünk koldulni. Ezt az egyetlen hű barátomat csak azért szeretem, mert mindig velem jár, sőt néha meg is korbácsol, ilyenkor jajgatva kapok az igyekezet szakállába, hogy ne hagyjon tovább bántani stb.

Ömer szofta, s. k.

U. i. Leveletem hirtelenében irtam, kezem fázik, nem írhatok szebben, hiba is lesz benne elég, tudom jól, kivált a pontozást nem érem fel észszel, de ezt ne vegyék tőlem rossz néven, mert én iskolákban nem tanulmányoztam, hanem mint foltozó szabó, dülőfélben roskadozó szobákban.